

In memoriam

Fehér Zoltán, a bátyai „tudós tanár”

Amióta mobiltelefonom közvetítette számomra a hírt, hogy 2021. június 17-én 90. évében meghalt az általam örök fiatalnak hitt és néprajzi kutatóként mindig tetre kész Fehér Zoltán, sokat gondolkodom azon, hogy mikor is találkoztunk először. Az biztos, hogy régen, talán 56 esztendővel ezelőtt! 1965 nyarán 20 éves egyetemista legénykeként valamiféle önkéntes nyári gyakornok szerepben jártam-keltem a halasi múzeumban. Egyik nap az igazgatói irodában egy vendéget találtam a harmincas éveiben járó Fehér Zoltán személyében. Szank és Móricgát tanyavilágába indult néphitet kutatni. Janó Ákos igazgató, a szanki kutatás szervezője bemutatott bennünket egymásnak. Humorra hajló huncutkás komolykodással mondta: Bárth János néprajz szakos egyetemi hallgató, a kalocsai múzeum leendő igazgatója. Ezen jól elvidámkodtunk. Fél évtized múlva, amikor beteljesedett Janó Ákos hajdani jóslata, lehetőség nyílt arra, hogy sokszor találkozzunk és néprajzi munkálkodásainkban is együttműködjünk.

Felejthetetlen az a „terepbejárásunk”, amelyet 1968. november 7-én, vagyis az orosz bolsevik forradalom 51. évfordulóján végeztünk Bátya határában, az Alsószállásokon. Gyönyörű napfényes idő volt. Ritka az ilyen idő novemberben. Levéltári kutatásaimat szembesítve a látottakkal és hallottakkal, rengeteget tanultam aznap a Duna-táji szállástartás régi formáiról.

Az utóbbi években viszonylag ritkán találkoztunk. Most egy szegedi konferencia jut eszembe, amelyet a múzeum épületében, estefelé vidám dalolgatás követett. Énektanári alapossgal Fehér Zoltán kezdte és vezényelte a dalokat. Soha nem tapasztalt jó kedve volt. Mulatott. Nekem indult a vonatom Kecskemét felé. Szomorkásan útra kellett kelnem. A múzeum épületéből kilépve, a híres timpanon vastag oszlopai tövében még érzékeltem, hogy milyen szépen szól a „Szép szögedi lány mikor hozzád jártam...”. Aztán a lépcsőn leérve, a parkban már lassan elhalkult a „nóta”, miként az élet múlik visszafordíthatatlanul.

Fehér Zoltán 1931. december 29-én született Jászapátin. Újkécskén (a mai Tiszakécske várost alkotó falvak egyikében) nevelkedett. Kiskunfélegyházán, majd Szolnokon járt gimnáziumba. 1953-ban magyar-ének szakos általános iskolai tanári oklevelet szerzett Szegeden, az akkori Pedagógiai Főiskolán. 1979 és 1981 között elvégezte Szegeden, a József Attila Tudományegyetemen a pedagógia szakot. 1984-ben ugyanott doktorált a paraszti nevelés kérdéskörét tagláló disszertációjával.

Főiskolai tanulmányai befejeztével a Kalocsa melletti Bátyára került, és ott lakott élete végéig. 1952 és 1975 között a bátyai általános iskolában tanított. 1975-től 1991-ig a bajai Tanítóképző Főiskolán dolgozott. 1991-ben nyugdíjba vonult. 1957 és 2007 között másodállásban vezette a bátyai községi könyvtárat.

Fehér Zoltán egy bátyai mesemondóval, Harangozó Istvánnal „Az ördögnek adott lányok” könyvankétján 1987. április 29-én a kalocsai múzeumban (Bárth János felvétele)

Fehér Zoltán néprajzi kutatásait, tudományos munkálkodását áttekintve szembevetünk, hogy a néprajz egymástól távol eső sokféle ágával foglalkozott, de alapvetően a folklór területein érezte otthon magát. Erről tanúskodnak a népi hitvilággal, a népmesével, a népdallal, népzenevel kapcsolatos könyvei, tanulmányai. Kínálkozik a lehetőség, hogy tudományos munkásságát a néprajz és a honismeret ágai szerint tekintsem át, de mégsem ezt teszem. Műveit inkább aszerint csoportosítom, hogy bátyai, vagy nem bátyai témájúak.

Fehér Zoltán neve a magyar néprajzi köztudatban kicsit összeforrt a Duna-táji Bátya falu nevével, ahol csaknem hét évtizedig lakott és tanulmányozta a népet. Azt is mondhatnánk, hogy a néprajz számára jeltelen „*rác*” falut, Battyát Fehér Zoltán emelte be a magyar néprajz forráshelyeinek térképére, Átánnyal, Szeged-Alsóvárossal, Orosházával, a Vásárhelyi-pusztával, Tápéval, Kecellel, Hartával, Kocccsal, Szentgállal, Székelyvarsággal, Varánnyal, a Káli-medencével, Tiszaigarral és néhány más híressé vált kutatóhellyel egy sorba.

Bátyai könyveinek sorát a *Bátya néphite* nyitotta meg 1975-ben, amelyet Hoppál Mihály adott ki a *Folklór Archivum* című nevezetes sorozat 3. köteteként. Azóta a könyv a magyar néphitkutatás, illetve a magyar néphit balkáni kapcsolatainak megkerülhetetlen forrásává vált.

1987-ben az Európa Könyvkiadó gondozásában jelent meg *Az ördögnek adott lányok – Battyai mesék és mondák* című, nagy példányszámú, szép kötet. A Cumania 5. kötetébe írt előzmény után a mesegyűjtemény sorsát a legendás szerkesztő, Karig Sára karolta fel, aki a bátyai meséket felvette a *Népek meséi* sorozat hatalmas „*mesefolyam*”-ába.

1988-ban Fehér Zoltán *Battyai családnevek a feudalizmus korában* címet viselő fehér füzetével indítottam a *Kalocsai Múzeumi Közlemények* sorozatát.

1993-ban, immár kecskeméti megyei múzeumigazgatóként örömmel bábáskodtam Fehér Zoltán és leánya, Fehér Anikó közös könyve, a *Bátya népzeneje* fölött, amely a Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet kiadásában jelent meg.

Bátyán, a községi önkormányzat, vagy a szerző kiadásában három helyi témájú könyv kelt útjára: a *Bátya életrajza*, mint helytörténeti összefoglalás, áttekintés 1996-ban, a *Fekete faluban fehér torony látszik* 2002-ben bátyai képeskönyv gyanánt; valamint a *Ki kell, hogy sorsomat kiáltsam* 2005-ben. Utóbbi módszertani szempontból figyelmet érdemlő alkotás Bátya XX. századi társadalmáról életrajzok, emlékezések és egyéb népi szövegek alapján.

Az időskorú Fehér Zoltán két bátyai témájú könyvét Romsics Imre szervezésében a Kalocsai Múzeumbartók Köre adta ki. Az egyik, a *Battyai nemesek és a nemesi közbirtokosság a XVIII–XX. században* 2013-ban, a másik, a *Bátya települése és népi építésze* 2017-ben hagyta el a nyomdát. Az utóbbi jól tükrözi, hogy Fehér Zoltán nem csak a folklórműfajokkal, hanem az anyagi kultúra némely ágazatával is barátságot tartott.

A Battyáról szóló könyveket legtöbbször tanulmányok, cikkek előzték meg, illetve folyóiratbeli, évkönyvbeli elemzések követték. Fehér Zoltán vissza-visszatérő szerzője volt a Bács-Kiskun megyei múzeumok évkönyvének: a *Cumaniának*, a bajai tanítóképző évkönyvének, a bajai nemzetiségkutató konferenciák köteteinek, a kecskeméti *Forrásnak*, a budapesti *Hitelnek* és a *Honismeretnek*.

Az elmúlt fél évszázadban, ha a Duna–Tisza közén valaki néprajzi konferenciát szervezett, ha valamelyik faluban közös néprajzi kutatást indított útjára, ha folyóiratot, évkönyvet, tanulmánykötetet szerkesztett, Fehér Zoltán aktív közreműködésére mindig számíthatott. Mondhatnánk: Fehér Zoltán mindig eredményesen „*hadra fogható*” volt. A felajánlott és elvállalt feladatok néha túlléptek Bátya földrajzi határain. Némelyik megbízatását a kutatói „*vállalkozás*” lezárulása után is folytatta a „*saját szakálára*”. Nagyjából így született az a három könyve, amely nem Battyáról szól.

Az 1960-as évek közepén Janó Ákos halasi múzeumigazgató monografikus néprajzi kutatást szervezett Szankon. Fehér Zoltán kapta a néphit kutatásának feladatát. A nagy monográfia itt most nem részletezhető okokból, nem valósult meg, Fehér Zoltán azonban kitaróan őrizte gyűjtését. Negyedfél évtizeddel később, 2003-ban közölte *Boszorkány a forgószélben* címmel Budapesten az Európai Folklór Intézet és a L'Harmattan közös kiadásában.

1978 és 1984 között folyt az általam szervezett sokszerzős keceli monografikus kutatás. Az 1984 őszi megjelent hatalmas keceli könyvben természetesen olvasható Fehér Zoltán tanulmánya is a néphitről. Ezt a rövid írását később alaposan kibővítette és 2004-ben a Kalocsai Múzeumbarátok Köre kiadásában megjelentette *Mondták a régi öregek – Kecel népének hiedelemvilága* címmel.

Amikor megszerveztem és 1999 tavaszán elindítottam a dusnoki közös néprajzi kutatást, a múltfeltáró csoportból természetesen nem maradt ki Fehér Zoltán sem. Ebből a kutatásból nőtt ki a 2000-ben Kalocsán, a múzeum gondozásában megjelent dusnoki népdalkötege, a *Šumo, šumo, visoka si – Erdő, erdő, de magos vagy*.

Írásom elején Fehér Zoltánt „tudós tanár”-nak neveztem. Nem véletlenül, hiszen tanár volt egész életében, aki oktató- és nevelőmunkája mellett kutatott, könyveket, tanulmányokat írt. Tette ezt erős „ellenszélben”, főnökei állandó gyanakvása, sőt, enyhe rosszallása közepette, miként erről maga nyilatkozott szomorkásan Romsics Imre kérdésére a *Forrás* 1992. évi 3. számában. A XX. század első felében még „bevett” „tudós tanár” kifejezés középiskolai és általános iskolai tanárookra vonatkoztatva a XX. század végére és a XXI. század elejére divatjamúlt jellemzéssé vált, mivel a két szó tartalma, a „tudós tanár” típusa fölöttébb megfogyatkozott, sőt, jobbra eltűnt a magyar kulturális életből. Talán egyszer még visszatér ez a tanártípus és a reá vonatkozó „tudós tanár” kifejezés divatja is! Ha így lesz, Fehér Zoltán pályája példa lehet a tudományos törekvésű leendő tanárok számára.

Bárth János

Búcsú dr. Bodó Sándortól (1943–2021)

Életének 78. évében, 2021.július 14-én váratlanul elhunyt dr. Bodó Sándor, a magyar néprajztudomány és muzeológia közismert és köztiszteletben álló kimagasló személyisége. Döbbenettel fogadtuk a hírt, hiszen a Magyar Tudományos Akadémia Néprajztudományi Bizottságának közelmúltban megválasztott elnökeként a tőle megszokott energiával és alaposággal látott munkához, és szervezte a soron következő doktori eljárás habitusvizsgálatát. A múzeumi szakma nagy érdeklődéssel várta akadémiai doktori disszertációjának (*A múzeumok története Magyarországon a dualizmus korában*) könyvvé formálását és megjelenését. Az utóbbi hónapokban intenzíven dolgozott ezen, amelynek sajtó alá rendezésével és publikálásával a magyar muzeológia leróhatja tiszteletét a muzeológus, múzeumigazgató és a múzeumügy megújításán elkötelezetten dolgozó szakember előtt.

Bodó Sándor Mátészalkán született 1943. október 4-én. A sárospataki Rákóczi Gimnáziumban érettségizett 1961-ben, majd a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett történelem–néprajz szakos diplomát 1966-ban. Gyermeckora a Bodrogközhez és Tokaj-Hegyaljához kötötte, s ez meghatározta tudományos munkásságának első szaka-